

RELAȚII INTERETNICE ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ

SERIA
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ
ÎN ROMÂNIA

RELAȚII INTERETNICE ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ

VOLUM EDITAT DE
LUCIAN NASTASĂ
LEVENTE SALAT

CENTRUL DE
RESURSE PENTRU
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ

ETHNOCULTURAL
DIVERSITY
RESOURCE
CENTER

RELAȚII INTERETNICE ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ
Simpozion: "Modelul românesc de relații interetnice.
Ultimii zece ani, următorii zece ani"
București, 7-8 iulie 2000 / ed.: Lucian Nastasă, Levente Salat
Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2000
396 p.; 16x23.5 cm
ISBN 973-0-02184-8

I. Nastasă, Lucian (ed.)
II. Salat, Levente (ed.)

323. 1(498)(063)

© CENTRUL DE RESURSE PENTRU DIVERSITATE ETNOCULTURALĂ
Cluj-Napoca 2000

Traduceri de Mária Kovács

Coperta și grafica seriei: Elemér Könczey

Această publicație a fost posibilă mulțumită sprijinului acordat de "Office of Environment Energy and Social Transition" (EEST), "Bureau for Europe and Eurasia" (E&E), "U.S. Agency for International Development", în baza contractului nr. 180-0045. Opiniile exprimate în volumul de față aparțin autorilor și ele nu reflectă în mod obligatoriu punctul de vedere al "U.S. Agency for International Development".

CUPRINS

Cuvânt înainte (<i>Levente Salat</i>)	7
Notă asupra ediției	15

PARTEA I. UN MODEL ROMÂNESC AL RELAȚIILOR INTERETNICE

<i>James Rosapepe</i> , Relații interetnice în România	19
<i>Mugur Isărescu</i> , Modelul românesc de relații interetnice	23
<i>Péter Eckstein-Kovács</i> , Protecția și participarea minorităților naționale - condiție a integrării europene	27

PARTEA II. MODELE DE RECONCILIERE INTERETNICĂ

<i>Jean-Claude Joseph</i> , Modelul elvețian și avantajele multiculturalității	35
<i>Armand Scala</i> , Statele Unite ale Americii ca model al diversității etnice	39
<i>Andrew Ludanyi</i> , Minoritățile etnice	47
<i>Benjamin Cardin</i> , Problema diversității	53
<i>Joe Pitts</i> , Modalități practice de rezolvare a unor probleme interetnice	63

PARTEA III. STRUCTURI INSTITUȚIONALE

<i>Klaus Fabritius</i> , Structuri ale modelului românesc de rezolvare a problemelor minorităților din România	69
<i>Dan Oprescu</i> , Politici publice pentru minoritățile naționale din România (1996-1998)	73
<i>Varujan Pambuccian</i> , Construcții instituționale ale modelului românesc	83

PARTEA IV. OPINII DE EXPERTI

<i>Gabriel Andreescu</i> , Momente din reconcilierea româno-maghiară. Rolul organizațiilor civice (1989-1999)	89
<i>George Schöpflin</i> , Pe căi diferite spre multiculturalitate	123
<i>György Csepeli</i> , <i>Antal Örkény</i> , <i>Maria Székelyi</i> , Reprezentări ale coexistenței etnice în Transilvania	133
<i>Gábor Kolumbán</i> , Problema autonomiilor și managementul comunităților multietnice	163
<i>Gheorghe Siseștean</i> , Factori potențiali de conflict în istoria transilvană	171

PARTEA V. PARTIDELE POLITICE ȘI DIVERSITATEA ETNOCULTURALĂ

<i>Petre Roman</i> , Experiența abordării diversității în România	179
<i>Ioan Mureșan</i> , Construcția imaginilor despre minoritari	185
<i>Hildegard Puwak</i> , Problema modelelor	189
<i>Teodor Meleșcanu</i> , România în spațiul balcanic și în fața integrării europene	193
<i>György Tokay</i> , Probleme ale relației majoritate-minoritate	201
<i>Radu Gheciu</i> , Străinul sau veneticul în spațiul românesc	205
<i>Horia Rusu</i> , Moduri de conviețuire reflectate în raporturile dintre minoritari și administrație	211
<i>Iuliu Furo</i> , Păstrarea identității minorităților naționale	221
<i>Paul Philippi</i> , Identitatea trinitară. Perspectiva unui etnic german	227
<i>Dorel Dorian</i> , Remanența xenofobiei	231

PARTEA VI. ANEXE

1. Modelul românesc de relații interetnice. Emisiune-dezbatere realizată de Televiziunea Română (Participantii: <i>Ion Iliescu</i> , <i>Béla Markó</i> , <i>Constantin Duda Ionescu</i> , <i>George Voinovich</i>)	237
2. Modelul românesc al relațiilor interetnice reflectat în "Etnobarometru" (<i>Irina Culic</i> , <i>István Horváth</i> , <i>Cristina Raț</i>)	253
3. Populația județelor Covasna și Harghita. Aspecte ale conviețuirii interetnice (<i>Marius Lazăr</i>)	345
4. Comunicatul de presă al Ambasadei Statelor Unite asupra Conferinței și a "Etnobarometrului"	389

CUVÂNT ÎNAINTE

Este posibilă o democrație reprezentativă într-o țară caracterizată prin existența în forme înalte a diversității? Pot asigura adunările legislative și guvernele ce rezultă în urma sufragiului - expresie a voinței majorității - egalitatea de facto a tuturor cetățenilor într-o societate care reunește mai multe comunități etnice? Acestea sunt doar o infimă parte din provocările contemporane, întrebări ce-și caută încă răspunsuri într-o lume atât de variată și complexă.

Cu diverse forme ale acestor dileme s-au confruntat în decursul istoriei gânditori iluștri, exprimând opinii pertinente în momentele cruciale pentru șansele democrației autentice. James Madison a fost probabil printre primii care, în 1787, într-un celebru eseu intitulat "The Federalist No.10", considerat până în zilele noastre o interpretare de mare autoritate a Constituției americane proaspăt elaborată atunci, a luat în discuție faptul că o țară precum Statele Unite, alcătuită din mai multe grupuri cu interese diverse, ar putea fi prea mare pentru a fi condusă în mod democratic de un singur guvern. Aparent, în fața dilemei astfel percepute, nu există decât două soluții, spune el, la fel de inacceptabile: "prima, de a distruge libertatea, care este indispensabilă pentru existența democrației; a doua, de a impune aceleași opinii, pasiuni și interese tuturor cetățenilor"¹. Dacă recurgerea la prima alternativă ar fi dovada lipsei de înțelepciune, cea de a doua este impracticabilă în opinia lui Madison, care a ajuns în final la concluzia că ideea federală (republicană), cuprinsă în Constituție, este soluția care permite pînă la urmă ca diferitele "fracțiuni" să fie reprezentate în instituțiile statului într-o măsură suficientă ca opiniile lor să se reflecte în deciziile guvernului și, totodată, ca niciunul din aceste grupuri de interese să nu poată exercita un control tiranic asupra celorlalte.

Câțiva ani mai târziu, Thomas Jefferson, cel de al treilea președinte al Statelor Unite, în discursul său inaugural din 1801, a reiterat ideea că "doar prin asigurarea condițiilor în care oamenii se pot bucura de libertatea neîngrădită de a fi diferiți [...] poate prospera o societate democratică"². Alexis de Tocqueville, în monumentală sa lucrare despre democrația americană, publicată în două volume în 1835, respectiv 1840, a dedicat pagini ample problemei care a câștigat notorietate sub denumirea

1 James Madison, "The Federalist No. 10, (1787)", in Melvin I.Urofsky (ed.), *Basic Readings in U.S. Democracy*, Published by the United States Information Agency, Division for the Study of the United States, Washington, D.C. 20547, 1994, p.45.

2 Cf. M.I.Urofsky, *Op. cit.*, p.73.

de "tirania majorității", fiind și el profund preocupat de viitorul democrației pe care a perceput-o ca evoluând către un ideal egalitar nivelator. Tocqueville a prevăzut în aceste evoluții germenii unui nou tip de despotism, sub forma unei guvernări centralizate și omniprezente, care ar putea ajunge într-un final la negarea libertății³.

Problema tiraniei majorității l-a preocupat și pe John Stuart Mill, marele gânditor britanic care l-a apreciat mult pe Tocqueville, fiind primul care i-a dedicat o amplă recenzie, în "London Review", imediat după apariția primului volum al *Democrației în America*. În lucrarea sa despre guvernul reprezentativ, publicată în 1861, Mill ajunge deja la o concluzie care pare să confirme, cel puțin parțial, temerile predecessorilor: pentru el, condiția existenței unei democrații reprezentative este "corespondența aproximativă a granițelor guvernării cu cele ale naționalității". În situația în care această condiție nu este îndeplinită, "e aproape imposibil să-și închipuie cineva că va fi posibilă existența unor instituții libere într-o țară în care conviețuiesc mai multe naționalități". Într-o asemenea situație, în care există în principiu sistemul instituțional al democrației reprezentative, "sau există măcar nevoia de a avea asemenea instituții la unul din popoarele legate artificial de un altul, acolo scopurile guvernării sunt diametral opuse acestor intenții. În aceste cazuri, guvernul se vede nevoit să adâncească contradicțiile dintre comunități și, ca să evite complotul, trebuie să se folosească de unul din popoare pentru a le oprima pe celelalte"⁴.

Aceste dileme ale clasicilor democrației americane și ale părintelui liberalismului britanic au fost învăluite în uitare pentru mai bine de un secol, în perioada ascensiunii naționalismelor, care s-au ghidat după principiul omogenizator: "un stat, un popor, o cultură și o limbă oficială". Ele au fost readuse însă în atenția opiniei publice de două evoluții recente pe scena politică internațională, în literatura de specialitate a anilor '90 regăsindu-se frecvente referiri la "problema madisoniană" sau la dilema lui Jefferson, respectiv a lui John Stuart Mill.

Prima din aceste evoluții constă în procesul de integrare europeană, context în care se pomenește din ce în ce mai frecvent de "deficitul de democrație", de cea prăpastie care se tot adâncește între interesele comunităților și felul în care acestea apar reprezentate la nivelul instituțiilor Comunității Europene. O atenție sporită acordată studierii acestui nou fenomen pare să conducă la concluzia pe care Rainer

3 "Consider că genul de opresiune care amenință democrația diferă de tot ce s-a întâmplat în lume până acum (...). Națiunile zilelor noastre nu pot preveni răspândirea egalității în mijlocul lor. Dar de felul în care se vor folosi de ea va depinde în mare măsură dacă egalitatea le va conduce spre servitute sau libertate, spre cunoaștere sau barbarism, spre prosperitate sau mizerie" (Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, London, Fontana Press, 1994, p.691, 705). Asupra acestei probleme vezi Al.Zub, « Tocqueville et 'instruire la democratie' », în *Európa Vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára*, Szerkesztette Glatz Ferenc, Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1993, p.93-99.

4 "Considerations on Representative Government", in John Stuart Mill, *On Liberty and Other Essays*, Oxford - New York, Oxford University Press, 1998, p.428, 430.

Bauböck a formulat-o nu de mult în felul următor: "și cele mai inclusive interpretări *naționale* ale conceptului de comunitate politică produc *deficite democratice* (în materie de reprezentare) și *deficite liberale* (de inegalitate etnică și de intoleranță față de diversitate) din ce în ce mai mari"⁵. A doua evoluție este reprezentată de sfârșitul neprevăzut al Războiului Rece și de colapsul ultimului sistem mondial totalitar, în urma căruia democrația reprezentativă a pătruns în regiuni întinse ale lumii, caracterizate printr-un grad înalt de diversitate etnoculturală, în care stabilitatea a fost asigurată până nu de mult prin metode dictatoriale. În aceste țări eliberate sau constituite pentru prima dată în istorie ca formațiuni statele independente, democratice, diversele grupuri etnoculturale se folosesc de prerogativele democrației, se mobilizează din punct de vedere etnopolitic, iar felul în care ele încearcă promovarea intereselor comunitare proprii vine adesea în conflict cu prioritățile consolidării democratice într-o situație posttotalitară sau postdictatorială. În strânsă legătură cu dificultățile de care se lovește tranziția spre democrație în majoritatea acestor state, se poate vorbi deja de un decalaj vizibil între statele caracterizate printr-un grad mai redus de diversitate cultural-lingvistică și cele în care diversitatea este un factor influent, manifestându-se adesea ca o frână în calea democratizării și întreținând totodată focare ale instabilității regionale.

România, deși pare să fie înscrisă pe traiectoria unei democrații consolidate, a oferit în evoluția ei de după 1989 câteva exemple în care doleanțele minorităților au urmărit logica "drepturi înainte de democrație" - manifestările de acest gen dovedindu-se contraproductive tocmai din perspectiva interesului major comun, acela de a consolida democrația în beneficiul tuturor cetățenilor⁶. Însă în chiar reacțiile majorității era evidentă câteodată ezitarea față de unele cerințe ale procesului de democratizare - cum ar fi descentralizarea sau restituirea proprietăților confiscate în timpul regimului comunist -, acestea fiind percepute de opinia publică românească drept obiective cu un potențial destabilizator sporit, din cauza existenței mai multor minorități pe teritoriul țării. În pofida dificultăților pe care le-a avut de traversat, România a reușit să devină un factor de stabilitate într-o regiune în care problemele similare, angoasele comunitare întreținute de sentimentul de amenințare reciprocă, au declanșat mai multe conflicte sângeroase și au impus "soluții" de segregare sau de purificare etnică prin mijloace mai mult sau mai puțin pașnice. Înainte de a formula câteva aprecieri în ceea ce privește acest model românesc de relații interetnice, se

5 Rainer Bauböck, "Sharing History and Future? Time Horizons of Democratic Membership in an Age of Migration", în *Constellations*, vol. 4, no. 3, ianuarie 1998, p.320. Sublinierile în original.

6 Referitor la acest aspect se cuvine menționat totuși că există opinii, bazate pe studii de caz, conform cărora "democratizarea are șanse mai mari de succes în aplanarea tensiunilor etnice dacă problemele privind etnicitatea sunt abordate în prima fază a procesului de tranziție". Cf. René de Nevers, "Democratization and Ethnic Conflict", în Michael E. Brown (ed.), *Ethnic Conflict and International Security*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1993, p. 69.

impune însă o sumară incursiune în dimensiunile globale ale problemei, pentru a înțelege mai bine resorturile care au contribuit la existența unui atare model.

PROVOCAREA DIVERSITĂȚII ETNOCULTURALE

Conform unui raport elaborat de Comisia Mondială pentru Cultură și Dezvoltare, comisie înființată în 1991 sub egida UNESCO, trăim "într-o lume în care 10.000 de societăți distincte se regăsesc în aproximativ 200 de state", majoritatea țărilor de pe glob fiind caracterizate printr-un grad mai mare sau mai mic de diversitate etnoculturală⁷. O țară multiculturală, se mai afirmă în același raport, poate avea mari beneficii în urma acestei pluralități, dar conține totodată și potențialul conflictelor culturale. Și într-adevăr, cu cât mai greu pot fi invocate exemple răsunătoare în care o țară multiculturală exploatează propria diversitate ca o sursă de creativitate și de bogăție, cu atât mai numeroase sunt exemplele de conflicte etnopolitice.

Așa cum rezultă dintr-o cercetare efectuată de Ted Robert Gurr, începând cu anul 1988, la Universitatea Maryland, din anul 1945 și până în zilele noastre 268 de comunități etnoculturale din 114 țări au fost implicate în conflicte violente de diferite dimensiuni, în cadrul cărora comunitățile au formulat revendicări față de stat sau față de alți actori politici în numele intereselor proprii de grup. Actualizarea în 1995 a datelor cercetării a surprins faptul că aproximativ 20% din populația lumii se află în spatele acestor mișcări revendicative și că în peste 60 de țări - ceea ce reprezintă aproape o treime din numărul total de state recunoscute în momentul de față de către comunitatea internațională - se înregistrează mișcări pentru autonomie totală sau pentru un grad oarecare de autoadministrare⁸.

Referitor la modul în care se încheie de regulă conflictele etnopolitice declanșate și ajunse în faza violențelor intercomunitare, Chaim Kaufmann a formulat o ipoteză plecând de la rezultatele cercetării lui Gurr, observând că printre cazurile inventariate de acesta există 27 conflicte intercomunitare care pot fi considerate ca încheiate în mod definitiv⁹. Analizând deznodământul fiecăruia, Kaufmann a constatat că în 12 cazuri conflictul s-a terminat datorită înfrângerii uneia din părți (în zece cazuri rebelii au fost învinși, iar în două au fost învingători), în urma încheierii animozi-

7 *Our Creative Diversity. Report of the World Commission on Culture and Development*, Paris, UNESCO, 1996, p.16.

8 Ted Robert Gurr, *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflict*, Washington, D.C., United States Institute of Peace Press, 1993; idem, "Minorities, Nationalism and Ethnopolitical Conflict", în Ch.A.Crocker, F.O.Hampson, P.Aall (ed.), *Managing Global Chaos. Sources and Responses to International Conflict*, Washington, D.C., United States Institute of Peace Press, 1997, p.53-79.

9 "Possible and Impossible Solutions to Ethnic Civil Wars", în Michael E.Brown, Owen R.Coté Jr., Sean M.Lynn-Jones, Steve E.Miller (red.), *Nationalism and Ethnic Conflict*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press, 1997, p.265-305. Situația la care se referă Kaufmann reflectă deci

tăților instaurându-se tirania uneia dintre comunitățile rivale (a majorității de cele mai multe ori, dar există, după cum am văzut, și exemple contrare). În 13 cazuri conflictul a fost aplanat prin segregare (în 8 cazuri prin acordarea autonomiei în diferite grade comunității rebele, iar în 5 cazuri prin partiții de jure sau de facto), iar în alte două cazuri conflictului i s-a pus capăt prin intervenția militară a unei terțe părți și prin ocuparea de către aceasta a regiunii contestate. În toate conflictele care nu s-au terminat prin dezmembrarea țării implicate, soluțiile adoptate au reconfirmat rolul politic al identității etnoculturale, permițând minorității implicate în conflict să redobândească controlul asupra propriei existențe. "Nu există nici un caz - conchide Kaufmann - în care *politici civice non-etnice* să fi fost create sau restaurate prin reconstrucția identităților etnice care au generat conflictul, prin alianțe care reglementează participarea la putere a părților implicate sau prin reconstrucția statului în condiții mai echitabile"¹⁰.

Din această perspectivă, șansele democrației multietnice nu sunt prea încurajatoare în societățile încărcate de tensiuni și violențe interetnice. Conform datelor din cercetările citate, stabilitatea acestor societăți pare a putea fi asigurată doar prin metode ne-democratice: tiranie sau purificare etnică, aplicate în maniere mai mult sau mai puțin pașnice. Evoluțiile recente din Balcani confirmă din plin aceste constatări. Planul Vance-Owen pentru Bosnia a eșuat în 1992 tocmai pentru că a încercat restaurarea politicii civice într-o regiune multietnică, iar pacea de la Dayton a devenit posibilă în 1995 pentru că între timp s-au produs acele schimburi de populații care au permis o diviziune teritorială satisfăcătoare pentru părțile implicate în conflict și care au aplanat în cea mai mare măsură dilemele de securitate ale comunităților rivale. Dificultățile imense de care se lovesc încercările de restaurare a unei societăți multietnice în Kosovo sunt și ele grăitoare în acest sens.

MODELUL ROMÂNESC ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRII GLOBALE A DIVERSITĂȚII

În imediata vecinătate a acestor dileme dramatice, cât și în contextul provocării globale pe care diversitatea etnoculturală o exercită față de democrația reprezentativă, modelul românesc al relațiilor interetnice capătă în mod evident o semnificație aparte. Chiar dacă printre personalitățile vieții politice, ale căror opinii sunt redată în paginile care urmează, sunt mulți care contestă existența unui model "cartezian" al relațiilor între etnii, proiectat în stil ingineresc și aplicat cu rigoare și consecvență

starea conflictelor etnopolitice la nivelul anului 1996. Caracterul "definitiv" al soluției pare totuși discutabil în unele cazuri, cum ar fi cel al Timorului de Est de exemplu, unde conflictul considerat încheiat în 1980 s-a redeschis cu puțin timp în urmă. "Ethnopolitical Conflict", în Ch.A.Crocker, F.O.Hampson, P.Aall (ed.), *Managing Global Chaos. Sources and Responses to International Conflict*, Washington, D.C., United States Institute of Peace Press, 1997, p.53-79.

10 *Ibidem*, p.290 (subliniat în original).

În decursul ultimilor zece ani, se poate vorbi totuși despre un consens în ceea ce privește realizarea în România a unei păci interetnice care "poate servi drept model pentru întreaga regiune în care ne aflăm" (Petre Roman). Cele realizate în decursul ultimului deceniu nu au reprezentat altceva decât "o succesiune, o acumulare de soluții" (Teodor Meleșcanu), "un proces dinamic și complex" (Hildegard Puwak) care, departe de a fi conceput în mod artificial și intenționat, a urmărit pacea și toleranța, reducerea și eliminarea tensiunilor potențiale moștenite din trecut, reușind să arate "cum o țară care a ieșit din comunism poate învăța să trăiască în diversitate sau (...) să transforme pericolul potențial reprezentat de diversitate într-un avantaj spre beneficiul întregii societăți" (Petre Roman). Chiar dacă "nu a fost ușor să învățăm lecția armonizării diversității și egalității" – după cum se exprimă tot Petre Roman –, eforturile în acest sens s-au putut baza pe tradiții istorice de conviețuire pașnică. Horia Rusu vorbește de exemplu despre un mod românesc de conviețuire în Transilvania între reprezentanții diferitelor etnii atât în vremea dualismului austro-ungar, cât și în perioada de după Marea Unire. Iar în opinia lui Paul Philippi, modelul românesc se bazează "pe continuitatea pluralității, a unei pluralități reale, trăită și experimentată pe aceste meleaguri", "pe o tradiție bine stabilită de conviețuire reglată și ordonată între comunitățile diferitelor etnii, nu numai la nivelul indivizilor, ci și al grupurilor".

Caracterul deschis al schimburilor de idei conținute în paginile volumului de față ne obligă totodată să evităm orice formă de festivism și să abordăm fără rezerve acele probleme care trebuie urmărite cu atenție în continuare, în care este nevoie ca dialogul să fie purtat și în viitor cu orice preț. Mai mulți vorbitori – Teodor Meleșcanu, Hildegard Puwak, Béla Markó și alții – au evidențiat faptul că succesele înregistrate în cadrul modelului românesc nu înseamnă rezolvarea definitivă a tuturor chestiunilor, depășirea în totalitate a acelor prejudecăți și suspiciuni reciproce care mai tensionează din când în când relația majoritate-minoritate în România. "Diversitatea etnică nu creează probleme decât dacă nu este tratată corespunzător" – avertizează în acest sens Hildegard Puwak –, iar Teodor Meleșcanu atrage atenția asupra nevoii "unei profilaxii sociale, într-un spațiu în care nu ar trebui să se mai repete ororile din Balcani".

Acele realități moștenite din trecut, îndărătnice și profund înrădăcinate în psihologia socială, despre care vorbesc studiile experților (Gabriel Andreescu, George Schöpflin, György Csepeli sau Gheorghe Siseștean), vor necesita cu siguranță multă atenție, discernământ și voință politică, dacă se urmărește ameliorarea sau prevenirea consecințelor nefaste ale acestora. În intervenția lui Radu Gheciu, de exemplu, într-un context foarte generos de altfel, se enunță ca un principiu de bază: "integrare da, asimilare forțată nu". Dacă la o primă vedere nu putem fi decât de acord cu un obiectiv asemănător, la o analiză mai atentă devine evident că este incert, deocamdată, care sunt acele aranjamente instituționale ce oferă garanția

punerii în aplicare a principiului, într-un mod acceptabil pentru toate părțile implicate. Problema este larg dezbătută în literatura de specialitate, iar minoritățile naționale din diferitele regiuni ale lumii par să fie prinse deocamdată într-un veritabil cerc vicios: ceea ce ele concep ca un minim al revendicărilor este suspectat de către majorități ca fiind un prim pas spre secesiune, iar ceea ce majoritățile consideră ca un maxim al ofertei acceptabile din punctul lor de vedere este perceput de minorități ca un prim pas către asimilare. În această privință, conceptul de "cetățenie multiculturală", vehiculat din ce în ce mai frecvent în contextul integrării europene, cât și standardele unionale de comportament statal, care includ multe elemente noi privind accețiunea modernă a conceptului de comunitate politică și formele de incluziune impuse de obiectivul acomodării diversității, vor facilita probabil un real progres în viitorul nu foarte îndepărtat.

Pe de altă parte, nu trebuie să ometem, după cum remarcă Horia Rusu sau Béla Markó, faptul că elementele cardinale ale modelului românesc - reprezentarea minorităților în Parlament, existența unui Consiliu al Minorităților Naționale sau însăși prezența reprezentanților uneia dintre minoritățile importante în guvern - nu rezolvă în mod automat toate problemele. Aceste structuri reproduc în mod inevitabil "deficitul democratic" - "în Parlament ei rămân în continuare minoritari", după cum remarcă Horia Rusu -, iar acest aspect necesită o atenție sporită în continuare. Cadrul dialogului trebuie întreținut cu grijă și pe mai departe, astfel încât prezența reprezentanților minorităților în aceste structuri să nu rămână o prezență formală, invocabilă în momentele de bilanț, ci o participare reală, efectivă și eficientă în acele decizii care privesc destinele comunităților pe care le reprezintă. În privința participării reprezentanților minorității maghiare la guvernare, bunăoară, în pofida consecințelor pozitive incontestabile, nu se poate trece cu vederea, după cum remarcă Béla Markó, că unele probleme nu și-au găsit rezolvarea în conformitate cu cele incluse în programul coaliției. Din acest punct de vedere, exercițiul de participare la guvernare a minorității maghiare se va încheia probabil cu concluzia că între nivelul așteptărilor minorității maghiare și disponibilitatea majorității există încă discrepanțe. Această concluzie va juca un rol important, cu siguranță, în redefinirea obiectivelor pentru viitor, atât pe termen mediu, cât și mai îndepărtat.

Trebuie semnalată totodată lipsa pragmatismului, o predilecție pentru discursuri simbolice în unele dintre abordări. Se poate vorbi pe alocuri de o adevărată magie a termenilor răsunători, a căror invocare sugerează parcă atingerea tuturor obiectivelor prin simpla referire la noțiuni. Se evidențiază în acest sens nevoia unor abordări mai pragmatice, bazată pe practica și cultura politicilor publice sectoriale, larg răspândite la această oră în lume și foarte productive, inclusiv în cele mai dificile contexte. Opiniile exprimate de participanții din străinătate sunt edificatoare în acest sens. Părerile lui James Rosapepe, Benjamin Cardin, Joe Pitts, George Voinovich, Jean-Claude Joseph, Armand Scala și Andrew Ludanyi converg în a ne atenționa că

democrația, în condițiile diversității etnoculturale, nu este ceva ce poate fi instaurat o dată și pentru totdeauna. Pentru ca diversitatea să rămână o sursă de creativitate și să nu degenereze în declanșatoare de conflicte, pentru ca democrația în condițiile diversității să rămână autentică și funcțională, este nevoie de un efort susținut, de ingeniozitate și inventivitate, de disponibilitate pentru adaptare la noi și noi situații. Este nevoie de mult curaj, după cum remarcă Benjamin Cardin, și adeseori de depășirea opticii comode a unui birocrat, după cum ne atenționează de pildă Joe Pitts.

Sperăm că volumul de față și conferința care l-a făcut posibil sunt doar primii pași în direcția fundamentării unei culturi politice moderne și mai nuanțate privind problematica minorităților naționale în România. Pentru ca diversitatea să stimuleze progresul întregii societăți, politicile aferente nu trebuie să rămână monopolul unora dintre actorii politici. Ele trebuie să devină un bun public rafinat și perfecționat de competiția pe piața ofertelor politice.

Levente Salat

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

La numai un deceniu de la prăbușirea sistemului comunist, societatea românească pare să se fi înscris - nu fără a trece printr-o criză de adaptare - pe calea construirii unei noi identități în care multiculturalismul, diversitatea etnică, deschiderea spre comunicare și globalizare etc par a fi la ordinea zilei. Se impun astfel tot mai mult schimbările de paradigmă, o renaștere a imaginii pozitive față de alteritate, noi proiecte de reconstrucție socială și politică într-o zonă care de aproape un veac a fost comparată cu un "butoi de pulbere".

În acest context, la inițiativa și cu sprijinul Ambasadei Statelor Unite din România, a fost organizat simpozionul "Modelul românesc de relații interetnice. Ultimii zece ani, următorii zece ani", desfășurat la București în zilele de 7-8 iulie 2000, care s-a bucurat de participarea unor reputeate personalități politice, analiști și experți. S-a oferit astfel prilejul de a situa modelul românesc în context internațional, de a schimba opinii și experiențe în domeniul rezolvării relațiilor interetnice, purtându-se un dialog sincer despre multiculturalism și efectele negative ale intoleranței.

Așa cum s-a convenit atunci, textele și discuțiile aferente văd acum lumina tiparului într-o formulă editorială sensibil diferită de maniera în care s-a desfășurat reuniunea. În primul rând, fiecărei prezentări i s-a atașat în continuare eventualele discuții ce s-au purtat pe tema respectivă, orânduirea materialului făcându-se pe baza unor criterii tematice stabilite de editori. Întrucât cea mai mare parte din intervenții nu au avut la bază un text scris, fiind produsul unor formulări de moment, transcrierea lor de pe bandă magnetică s-a făcut într-un mod cât mai exact cu putință, iar eventualele retușuri lingvistice nu au alterat nicicum ideile sau conceptele vehiculate.

Credem că astfel am reușit să punem la dispoziția cititorilor un volum cât mai omogen, iar prin includerea în Anexe a unui *Etnobarometru* și a rezultatelor unei anchete sociologice referitoare la conviețuirea interetnică în județele Covasna și Harghita, alături de transcrierea unei dezbateri televizate pe aceeași temă, oferim

totodată un instrument de lucru tuturor analiștilor fenomenului luat în discuție. Volumul astfel realizat se constituie într-un veritabil „document”, menit a surprinde din această perspectivă situația României la un moment dat.

Ne îndreptăm totodată recunoștința noastră către toți aceia care, într-un fel sau altul, au contribuit la apariția cărții și au făcut ca, prin observațiile lor, să atenuăm din deficiențele inerente oricărui demers de acest fel. De asemenea, nu putem să omitem aportul Máriei Kovács, Cludiei Lixandru, Deliei Mureșan, Bianca Rusu și, nu în ultimul rând, al lui Emőd Farkas la această realizare.

Purtăm, de asemenea, un gând de recunoștință organizațiilor „World Learning” și USAID-România pentru facilitățile acordate în derularea acestui proiect.